

Úvod

Předkládaná studie „Zdroje HDP a jejich užití v letech 1995 až 2005“ představuje dílčí příspěvek do připravované analýzy podmínek dlouhodobého vývoje české ekonomiky, která bude zahrnovat i období 1990 až 1994. Publikována bude v roce 2007, tj. po provedení revize národních účtů za uvedené roky a bude obsahovat kromě časové řady makroekonomických ukazatelů (tabulky typu M) i vybrané časové řady souhrnných hospodářských účtů (tabulky typu TA) a to v členění podle institucionálních sektorů. V této analýze bude učiněn pokus o popsání vzniku vnitřní a vnější ekonomické nerovnováhy, tudíž porušení základních proporcí v tvorbě a užití zdrojů na počátku devadesátých let. Budou popsány příčiny značného poklesu hrubého domácího produktu, aby po překonání transformačních obtíží a ekonomickém užití a dokonce i silném ekonomickém růstu v polovině devadesátých let se dostavila stagnace až dvouletý pokles, aby posléze následovalo znovuoživení a v uplynulých třech letech zrychlení růstu HDP. Celé období let 1990 až 2005 se tudíž vyznačuje dvěma sedly – jedním menším a jedním trojitým vrcholem. Je to období, v němž se nalézají značné výkyvy a vícenásobné body zvratu v ekonomickém vývoji.

Předložená studie se omezuje na období od roku 1995, od kdy jsou k dispozici revidovaná a podrobná data o odvětvové struktuře tvorby zdrojů HDP a o věcné struktuře výdajových složek HDP, jakož i o důchodech, výdajích i kapitálových transakcích. Primárním cílem předložené studie je poskytnout obraz o vývoji národního hospodářství v jeho celistvosti. Zároveň však je jejím smyslem ukázat pohyb struktury alespoň v seskupení odvětvových činností do čtyř základních sfér (sektorů) na nabídkové straně ekonomiky, střednědobě působící tendence a vlivy jednotlivých činitelů (zaměstnanosti, produktivity práce, účinnosti fixních aktiv a vybavenosti práce kapitálem včetně intenzity a směru jejich působení) na konečné ekonomické výsledky. Se sledováním vývoje a struktury vytvořených zdrojů HDP a jejich užití zároveň související věcné změny struktury úhrnné poptávky a nabídky, disponibilních zdrojů pro konečné užití a hrubých národních i celkových konečných výdajů. Podrobné členění výdajů na spotřebu domácností a na tvorbu hrubého fixního kapitálu na poptávkové straně ekonomiky ukáže význam jednotlivých typů spotřeby dlouhodobých i krátkodobých předmětů a typu hmotných fixních aktiv. Neméně důležité je i sledování důchodů a výdajů, s nimiž je úzce spojena tvorba hrubého národního důchodu, hrubých národních úspor. Konečným výsledkem kapitálových transakcí jsou čisté výpůjčky ze zahraničí. Nelze přitom opomenout sledování vlivu pozitivních i negativních změn cenových hladin (domácích i vnějších cen) na souhrnné a konečné ekonomické výsledky, zejména na HDP a na hrubý národní produkt (zisk nebo ztráta národní práce na zahraničních trzích vyplývající ze směnných relací).

Studie čerpá údaje z národních účtů, které zachycují všechny hlavní vazby v ekonomice a jsou jednotlívým elementem v soustavě makroveličin. Národní účty představují skloubený systém soustavného a vnitřně sladěného sledování národohospodářských agregátů a jejich vzájemných vazeb v analýze procesu ekonomického vývoje. Národní účty jako soustava agregátních veličin sledující dynamiku a vnitřní souvislosti ekonomického růstu jsou nejvíce využitelné v makroekonomické analýze, která vychází z úrovně a dynamiky HDP i dalších souhrnných ukazatelů je požadována při formulování kritérií a hodnocení celohospodářského rozvoje.

Analytický postup na základě střednědobých časových řad z národních účtů byl zvolen proto, že se v něm neztrácejí podstatné souvislosti realizující se v tomto období a že nemůže vzniknout nebezpečí mozaikovitých skládanek problémů ekonomického vývoje. Střednědobý pohled zároveň vylučuje náhodné výkyvy, případně poruchy, které se mohly vyskytnout v krátkodobém pohledu. Rovněž v něm lze lépe uplatnit a vyjádřit jednotící myšlenku vyplývající z procesu výroby, spotřeby a akumulace hmotných statků, která představuje důležité hledisko úvah o podmínkách vývoje národního hospodářství.

Empirické sledování a pozorování vývoje hrubého domácího produktu, jeho zdrojů a výdajových složek i činitelů, jež vedly k brždění nebo vyvolaly zrychlení ekonomického růstu, představuje nezbytnou podmínku zobecnění významných i méně významných jevů a procesů, k nimž došlo v patnáctiletém vývoji národního hospodářství České republiky. Pouhou empirií nelze sice proniknout do nitra ekonomického pohybu, ale poskytuje možnost zabývat se otázkami využívání všech zdrojů růstu národního hospodářství. Správné popsání ekonomických problémů patří k nejobtížnějším analytickým úkolům. Hlavním důvodem obtížnosti je souhrnný a složitý charakter ekonomického růstu.

V předložené studii se účelově odvozuje analytický přístup ke sledování vlivu některých faktorů a charakteristik kapitálové a pracovní stránky procesu růstu hrubého domácího produktu České republiky v letech 1995 až 2005. Jeho růst i výkyvy byly ovlivňovány poměrně velkým počtem faktorů, na nichž byl přímo či nepřímo závislý. Kvantifikace vlivu velkého množství faktorů a vzájemné závislosti mezi růstem hrubého domácího produktu a intenzitou působení faktorů určujících míru rozvoje české ekonomiky je značně obtížná. Proto se studie omezuje na zkoumání závislosti mezi ekonomickým růstem na jedné straně a procesem změn úlohy hmotných fixních aktiv a zaměstnanosti na druhé straně, což se odráží v kvalitě vývoje integrální produktivity výrobních činitelů.

I když východiskem studie jsou údaje soustavy národních účtů, tak není zaměřena dovnitř národohospodářských odvětví, nýbrž na vztahy mezi extenzitními a intenzitními charakteristikami seskupení odvětví a ukazuje vzájemnou podmíněnost tempa jednotlivých národohospodářských agregátů (produkce, mezispotřeby, hrubé přidané hodnoty apod.). Vývoji struktur těchto vrcholných národohospodářských agregátů a vzájemných vztahů mezi úrovněmi odvozených intenzitních charakteristik je ve studii věnováno dosti místa. Je tomu tak proto že je nutno zjistit, souvisejí-li změny jedné charakteristik se změnami druhých charakteristik.

S tím souvisí i strukturální změny základní makroekonomické veličiny (HDP), tj. strukturální pohyb z hlediska vytvořených zdrojů, z hlediska jejich věcného užití a z hlediska vzniku důchodů a jejich toků. Důležitost tří různých přístupů k HDP ve sledovaném období osvětluje různé druhy ekonomických problémů v letech 1995 až 2005. Ve studii je sice věnována pozornost především tvorbě HDP – hodnotě a fyzickým změnám veškerého vyrobeného zboží a služeb – tj. nabídkové straně ekonomiky, zároveň i výdajovým složkám HDP – spotřebitelské, investiční, tj. poptávkové straně ekonomiky. Nelze však opomenout různé formy důchodů vznikající v procesu tvorby HDP a jejich realizaci.

Ve studii je ojediněle uváděn i vliv strukturálních změn extenzitních veličin na meziroční i dlouhodobý vývoj intenzitních charakteristik (např. materiální náročnost HPH). I když tento vliv má hypotetickou povahu, může sloužit k hlubším úvahám o problematice vývoje struktur a jejich vztahu k tempu růstu základních ukazatelů národního hospodářství.

Studie o důležitých makroekonomických vztazích odvozených z národních účtů nemůže však sama o sobě podat věcnou výpověď o kvalitativním stavu české ekonomiky v polovině prvního desetiletí 21. století. Poskytuje pouze základní orientaci a ukazuje vztahy mezi vysoce agregovanými národohospodářskými ukazateli, na jejichž základě lze posoudit, jak se česká ekonomika vyvíjela a v jakém stavu se v současnosti nachází. Slouží proto jako hrubá kostra národohospodářské analýzy a poskytuje jí souhrnné míry. Charakter získaných poznatků a závěrů by proto měl být konfrontován s podrobnějšími analýzami jednotlivých odvětví ekonomiky.

Přestože se studie zabývá obdobím od roku 1995 až po rok 2005 (zdůvodnění viz výše), v kap. 1 je uvedena stručná charakteristika vývoje HDP jako celku od roku 1989, resp. od doby přechodu od centrálně řízené ekonomiky k tržnímu hospodářství.